

ÓZGE TILLI KLASSLARDA QARAQALPAQ TILIN OQITIWDA OQIWSHILARDIN BILIM DAREJELERIN ESAPQA ALIW MASELELERI

G.R.Bekimbetova – pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD)
Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: qoraqalpoqcha gapirish, ilmiy tajriba, o'zga tilli sinflar, munosabat, tinglab tushinish, gapirish, o'qish.

Ключевые слова: разговорный каракалпакский, научный опыт, занятия иностранным языком, отношение, аудирование, говорение, чтение.

Key words: spoken karakalpak, scientific experience, foreign language classes, attitude, listening, speaking, reading.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 6-noyabrdegi «Ózbekstannıń jańa rawajlanıw dáwirinde tálim-tárbiya hám ilim tarawların rawajlandırıw ilajları haqqında»ǵı PP-6108-sanlı Pármanı [1], «Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında»ǵı PP-5712-sanlı Pármanı, Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Prezidiumınıń 2020-jıl 3-noyabrdegi «Qaraqalpaq tiliniń mámleketlik til sıpatındaǵı abırayı hám ornın jáne de arttırıw ilajları haqqında»ǵı, 2021-jıl 16-iyuldaǵı Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Prezidiumınıń «Qaraqalpaq tilin jáne de rawajlandırıw hám til siyasatın jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı [2]. Qararlarınan kelip shıqqan halda dúzilgen bolıp, zamanagóy talaplar tiykarında pán oqıwshıların bilimin jetilistiriwdi názerde tutadı. Kevingi jıllarda ana tilimizdi qádirlaw, mámleketlik til retindegi abırayın kóteriw, jáhán arenasında úyreniliwin qollap-quwatlaw hám úgit-násiyatlawın kúsheytıwge úlken itibar qaratılıp atır.

Bilimlendiriw sıpatın asırıw, mámleketimizdegi bilimlendiriw mákemelerinde qaraqalpaq tilin oqıw hám onıń natıwieliligın asırıw búgingi kúnniń aktual máselelerine avlanbaata.

Mámleketimizde mámleketlik til esaplanǵan qaraqalpaq tili pániniń úlesi 2022-2023- oqıw ılına qaraǵanda hár bir 2-klastan 11-klasqa shekemgi oqıwshıları ushın oqıtılatuǵın saatnıń kólemi 68 di quraydı.

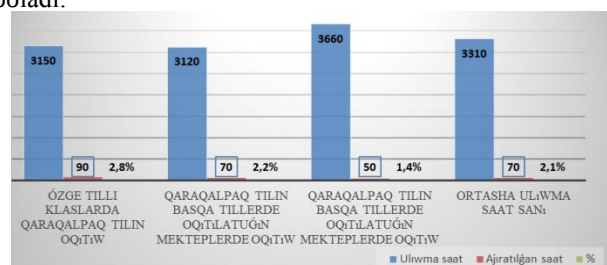
Al ioqarı oqıw orınlarında bolsa oqıw rejede kórsetilgenindev tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın studentler ushın 2-kurs studentleri ushın «Ózge tilli klaslarda qaraqalpaq tilin oqıtıw» 90 saat bolıp ulıwma saatnıń 2,8% in. 3-kurs talabaları ushın «Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılauǵın mekteplerde oqıtıw» pániniń 70 saat bolıp 2,2% in. 4-kurs talabaları ushın «Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılauǵın mekteplerde oqıtıw» páninen 50 saat ajratılǵan bolıp ulıwma saatnıń 1,4% in quraydı. (1-kestege qarań)

1-keste

2-, 3-, 4-Kurslar ushın Modul teması	Ulıwma saat sanı	Oqıw jobadaǵı jámi saat	%
Ozge tilli klaslarda qaraqalpaq tilin oqıtıw	3150	90	2,8%
Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılauǵın mekteplerde oqıtıw	3120	70	2,2%
Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılauǵın mekteplerde oqıtıw	3660	50	1,4%
Jámi	9930	210	2,1%
Ortasha ulıwma saat sanı	3310	70	2,1%

1-kurstan 4-kursqa shekemgi ótiletuǵın moduldegi saatlar sanı imi 9630 saatnıń 2,1% ti auralanın kóriwimizge boladı. Bul kórsetkish ózge tilli klaslarda qaraqalpaq tilin oqıtıwda oqıwshılardıń bilim därejelerin rawajlandırıw ushın qanaatlandırasız ekenliginen dálil bola

aladı. Bul ierde tálim basqa tilinde alıp barılatuǵın toparlarǵa qaraqalpaq tilin oqıtıw bovinsha ajratılǵan saat kórsetkishin tómendegi diagramma arqalı anqlawımızǵa boladı.

Berdaq atındaǵı qaraqalpaq mámleketlik universiteti hám de Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti talabaları ushın tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın toparlar ushın «Qaraqalpaq tiliniń tarawda qollanıwı» moduli ushın 60 saati al ol saat kólemin payızda esaplasaǵı 1,9% ti quravdı.

Biz salıstırmalı túrde talqılawtuǵın bolsaq bunday kórsetkishler, rawailanǵan mámleketlerde mámleketlik tildin úlesi Germanıyada 13,4%, Oubla Korevada 17,8%, Yaponıyada 19,1%, Rossıyada 17,5%, Belarusıyada 13,4% quraytuǵınlıǵı kórsetilgen.

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutında 1-2 kurs talabaları ushın oqıw rejede kórsetilgenindev (60111600 ózge tilli toparlarda ózbek tili (2022-2023-oqıw ılı 2-kurslar ushın). 60111700 Rus tili (ózge tilli toparlarda rus tili ushın). 3-kurs ushın 5112400 ózge tilli toparlarda ózbek tili, 5112500 ózge tilli toparlarda rus tili, 4-kurs 5112400 ózge tilli toparlarda ózbek tili, 5111300 Rus tili hám ádebıyatı (ózge tilli toparlarda rus tili) kursların kóriwimizge boladı. Biz bul ierde joqarıdaǵı oqıw rejede kórsetilgen kurslarda ashılǵan tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın toparlar ushın ózbek tili hám rus tili hám ádebıyatı sıvaqlı tálim basqa tillerde qaraqalpaq tilin oqıtıw kursların ashıwǵa zárúrlik bar ekenligin de kóriwimizge boladı.

Mámleketimizde ulıwma orta bilim beriwdiń tazadan islep shıǵılıp atırǵan Milliy oqıw baǵdarlamasında “Til hám ádebıyat pánleri ana tili, ádebıyat, qaraqalpaq tili (tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mektepler ushın), tálim basqa tillerde (ózbek, qazaq, turkmen, orıs tili) alıp barılatuǵın mektepler ushın oqıw predmetlerin óz ishine aladı hám de olardıń óz-ara bavlınıshılıǵın támininlevdi”, dep belgilengen. Búgingi kúnde Qaraqalpaqstan Respublikasında ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde tálim bes tilde alıp barıladı. Atap aytaanda, 721 mektepte tálim ózbek, orıs, qaraqalpaq, qazaq, turkmen tillerinde alıp barıladı hám hár bir millet wákılleri ushın milletler aralıq tolerantlıq principini tivkarında zárúr sharavatlardı jaratılǵan. Oqıw procesi oqıwshılardıń óz ana tilinde islegen hám bul mekteplerdiń hár birinde barlıq pánlerden sabaqlıq hám oqıw metodikalıq ádebıyatlar bar. Mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıwdıń tivkarǵı principini túrli jaǵdaylarda tilden paydalanıwǵa úyretiw esaplanadı.

Tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerde qaraqalpaq tilin (Mámleket til) oqıtıwda joqarıda atap ótken ulıwma didaktikalıq principler menen bir qatarda sol pánniń tábiyatınan kelip shıǵıw tómendegi principlerdi de ámelge asırıw zárúrliǵı anıqlanadı:

a) qaraqalpaq tilin oqıtıwda oqıwshılardıń qaraqalpaqsha sóylew, ilmiy tájiriybelerin qalıplestiriw principini;

b) qaraqalpaq tilin oqıtıwda bilingivizm sharayatı hám tásin esapqa alıw principini;

v) qaraqalpaq tilin oqıtıwda pánler aralıq integracıvanı esapqa alıw, bólimler aralıq baylanısıwǵa qatań ámel etiw principini;

g) qaraqalpaq tilin oqıtıwda til hádiyselerin salıstırıp úyretiw principini.

Mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıwda oqıwshılardıń individual qábiletin esapqa alǵan halda sanalı iantasıw, bavlans hám uıbın, sonıń menen birge, tıńlaw, sóylew, oqıw hám jazıw qábiletlerin rawailendiriw óz aldına wazıwda esaplanadı. Klaslarda pánniń ayrıqsha maqseti oqıwshılardı ózin kórsete alıwı, óz ara tásir ótkeriw, oqıw hám jazıw qábiletin asırıwǵa qaratıladı. Bunnan tısqarı, bul basqıshda tekst janrları sheńberi keńeydi. Oqıwshılardıń kóbirek túrli tekstlerdi talaw hám analiz qılıw, dúziw hám bahalaw kónlikpeleri úyretiledi. Balalar tańlaǵan qızıqlı kitaplar hám basqa multimedialı tekstler oqıw processinde qaraqalpaq tiliniń bay ádebiiw miyrasın, úrp-ádet dásúrlerin úyrenedi, bul arqalı dúnyaǵa kóz qarası keńeytiredi. Mektepten tısqarı materiallıq hám multimedialı usıllar arqalı qaraqalpaq tili hám ádebiyatın keń túrde úyreniw múmkinshiliginen keń paydalanıladı.

Oraqalpaqstan Respublikasında qaraqalpaq tiliniń «Milliy oqıw baǵdarlaması»nda mektep pitkeriwshilerinde til hám ádebiyat pánleri boyınsha rawailendirilgen ulıwma milliy kompetensivalar belgilenip atır. Olardan sóylesiw (awızsha hám jazba sóylew ilmiw tájiriybesi, oqıw hám túsiniw, tıńlab túsiniw) hám de lingvistikalıq kompetensivalar (lingvistik ilmiw tájiriybe: fonetika, orfografiya, leksikologiya, morfologiya, sintaksis) arqalı qalıplestiriw názerde tutılǵan. Maqset oqıwshılardı ana tilin biliw menen birge iergilikli eldiń mádeniýatların qádirlawge úyretiw, eki hám kóp tillilikke en jaydırıw hám sol arqalı oqıwshılardıń lingvistikalıq bilimleri hám metalingvistikalıq kónlikpelerin bekkemlewden ibarat.

Sóylewi kónlikpeler sóylew iskerliginiń 4 tiykarǵı túri: oqıw, tıńlap túsiniw, sóylew hám jazıw kónlikpeleri arqalı júzege keledi hám oqıwshılardıń alǵan bilimlerin ámeliy sóylesiw xızmetinde turatlılıq insaniyılıq penen óz betinshe qollay alıw qábiletin - sóylew tájiriybesin payda etiwge járdem beredi. Belgili psixolog I. A. Zimnyaya aytıp ótkendeı [4:142], —sabaqta qollanılatuǵın shınıǵıwlar nátiyjesinde háreketlerdiń joqarı jetilisenlikke alıp keliwshi hám qarım-qatnas processlerdiń avtomatlasıwı boladı dep atap ótken. Taǵı bir jaǵday bar, arnawlı bir klass yamasa mekteplerde tálim qaysı tilde alıp barılıwı bilimlendiriw haqqındaǵı nızam sheńberinde, tálim alıwshılar hám olardıń ata-anaları qararları tiykarında belgilenedi. Biraq zárúrát bolsa, ana tili hám ádebiyat boyınsha sabaqlar hókümet sheshimine muwapıq birlestiriliwı múmkin. Bunday jaǵdayda oqıtıwshılar ulıwma oqıtılatuǵın barlıq pánlerdiń keminde yarımın ana tili retinde belgilengen tilde ótiwi kerek. Bul processte shańaraq hám mektep ortasındaǵı óz-ara shártlesiwge ámel etiledi.

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar kompetensiyassınıń MBS talaplarına muwapıqlıq dárejesi talapları qoyılǵan. Tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerdiń baslanǵısh 2-3-4-klasslarında mámleketi tili táliminen oqıwshılar tómendegi bilim, kónlikpe hám ilmiy tájiriybelerdi iyelewleri A1, dáreje bolıwı shárt (-qaraqalpaqsha 650-700 dana sózdi ózlestiriw hám óz sóylewlerinde qollay alıw;

- kúndelikli qarım-qatnasqa tiyisli zárúr sózler hám gáplerdiń mánisin túsiniw hám óz sóylewinde qollay alıw;

- pikirin bayanlaw ushın zárúr bolǵan ayırım grammatikalıq qurallardı óz ornında durıs qollay alıw;

- qarım-qatnasta sóylew elementlerinen durıs paydalanǵan halda ápiwayı tekst dúze alıw;

- xalıq awızeki dóretpelerdi hám de balalar ádebiyatı úlgerinen alınǵan úzindilerdi oqıp túsine alıw hám qosıqlardı yadlay alıw;

- 30-40 sózden ibarat bolǵan tekst mazmunın túsine alıw;

- arnawlı temalar sheńberindegi sáwbetlerdi túsiniw hám oǵan óz múnasábetin bildiriw;

- úyrenilgen temalardaǵı tekstti 1 minutada 30-40 ta sózdi oqıy alıw;

- úyrenilgen temalar boyınsha óz betinshe 3-4 gáp dúze alıw;

- tıńlaw hám oqıw tiykarında 40-50 sózli teksttiń tiykarǵı mazmunın tekstke tayanǵan halda sóylep beriw;

- kólemi 40-50 sózden ibarat teksttiń tiykarǵı mazmunın jazba túrde qısqaasha ayta alıw;

- kólemi 30-40 sózden ibarat tekst tiykarında diktant jazıwı meńgere alıwı kerek boladı.

Tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerdiń 5-9 - klasslarında mámleketi tili táliminde oqıwshılar tómendegi bilim, kónlikpe hám ilmiy tájiriybelerdi iyelewleri A2 dáreje bolıwı shárt:

- morfologiya hám sintaksis bólimine tiyisli tiykarǵı túsiniqlerdi hám de sol túsiniqler menen baylanıslı grammatikalıq atamaları biliw;

- sózlerdiń jazılıwı, grammatikalıq qurallardıń sózlerge qosılıwı menen baylanıslı orfografiyalıq qaqıydaların biliw jáne bul qaqıydalarǵa ámel etiw;

- gáplerdi, quramalı sintaksislik birliklerdi óz betinshe durıs bayanlastıra alıw;

- qaraqalpaq ádebiyatınıń hám de XX ásir zamanagóy qaraqalpaq ádebiyatı wákillerin biliw, olardıń dóretpelerinen úlger ayta alıw;

- ayırım tekstler mazmunın óz sózi menen (tiykarǵı mazmunın qamtıp alǵan halda) qayta gúrriń ete alıw;

- tekstti (shıǵarma, gúrriń, ilmiy maqala, xabar) durıs túsiniw, bir minutta 130 sóz tezliginde oqıy alıw;

- shıǵarma (yamasa odan alınǵan úzindi) ni, qosıqtı kórkemlep oqıy alıw;

- qaraqalpaq xalıq awızeki úlgerinen (naqıl-maqal, qosıq, dástanlardan) ayta alıw;

- shıǵarmalar hám tımsallarga awızsha hám jazba xarakteristika bere alıw;

- úyrenilgen tema sheńberinde hám súwretlerge qaray, óz betinshe pikirin 15-20 gáp menen izbe-iz hám baylanıswlı monologiyalıq sóylew formasında bayanlay alıw;

- 80-90 sózden ibarat tekst tiykarında diktant jazıw;

- 120 -130 sózli tekst tiykarında bayan jaza biliw;

- rásmiy jumıs qaqazlardı (arza, ómirbayan, xat, daǵaza, maqala, túsindiriw xati, isenim qaqazı) jaza alıw.

Sunday eken, qaraqalpaq tilinen ulıwma bilim beriw mazmunınıń juwmaǵında, yaǵnıy 9-klastı pitkeriwshiler mámleket tilinen tómendegi bilim hám ilmiy tájiriybelerge iye bolıwları zárúr:

- oqıwshılardıń qaraqalpaq tilindegi sóylewdi túsiniwi, awızsha sóyley alıwı, hár túrli temalarda óz pikirin erkin bayanlay alıwı hám erkin qarım-qatnas júrgize alıwı hám de sawatlı jaza alıw ilmiy tájiriybesine iyelewı;

- oqıwshılardıń mámleket bilimlendiriw standartlarında belgilep qoyılǵan

talaplar dárejesinde sóz baylıǵına iyelewleri, olardıń bul sózlerdi sóylesiw konstrukciyalar quramında arnawlı bir grammatikalıq formada ózlestiriwleri hám jaǵdayǵa say túrde óz pikirin jaqsı qollay alıwı;

- shınıǵıwlar hám kórkem ádebiyatqa baylanıslı oqıw ushın berilgen tekstler tiykarında oqıwshılardıń milliy ǵárezsizlik ideyaların sıńırıw, óz watanına sadıq, kámil insanlar bolıp jetiwiwı, xalqımızdıń milliy qadıriyatların jaqsı biletuǵın, olardıń húrmet názeri menen qaraytuǵın, babalarımız miyrasların qádrlewtuǵın, óz betinshe pikirine iye bolǵan hár tárepleme jetik bilimli jaslardı tárbiyalaw zárúr boladı.

Bul maqsetlerdi ámelge asırıw ushın tómendegi wızıypalardı orınlaw názerde tutıladı:

- tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerde qaraqalpaq tili pánin oqıtıwda, áwele, tálim basqıshlarında úzlıksızlıkke ámel qılıw, yaǵnıy 5-klass ushın joybarlastırılǵan oqıw baǵdarlaması 4-klass oqıw baǵdarlamasınıńnıń izbe-iz, áste-aqırın dawam etiwı hám usı waqıtta 6-klass ushın tiykar bolıwına erisiw;

- temalardıń izbe-izlik hám ajıralmaslıq principine tolıq ámel etiw, yaǵnıy qaım-qatnasqa baǵdarlangan temalar, grammatikalıq temalar hám de kórkem ádebiyatqa baylanıslı oqıw materiallarınıń arnawlı bir izbe-izlikte hám óz-ara tıǵız baylanıslıqta beriliwine erisiw;

- shınıǵırlarda berilgen gáppler, tekstler hám kórkem ádebiyatqa baylanıslı oqıw materiallarınıń oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine say bolıwın támiyinlew, olardıń ańsattan qıyınǵa, ápiwayıdan quramalıǵına qaray evolyuciyalıq rawajlanıp barıwına itibar qaratıw;

- qaraqalpaq til bilimin qızıqlı tárzde shólkemlestiriw, aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalar hám zamanagóy informaciya hám texnika qurallarından nátiyjeli paydalanıwǵa qaratılǵan shınıǵırlar sistemasın jaratıw hám sabaq islenbelerinde olardı ótiw jolların kórsetip beriw;

- tekstler boyınsha hám shınıǵıw tapsırmalarınıń ápiwayıdan quramalıǵına, málimnen belgisizge qaray rawajlandırıw barıw, túrli dóretilwshilik hám mashqalalı

tapsırmalar beriw arqalı oqıwshılardı óz betinshe pikirlewge, hár bir temaǵa dóretilwshilik menen jantasıwǵa úyretiw.

Tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerde «Qaraqalpaq tili» oqıw pánin puqta ózlestiriliw qaraqalpaq hám ózbek tilleri arasındaǵı ayırmashılıqlardı bilıw dárejesi;

oqıwshılardıń qaraqalpaqsha tekstlerdi tez, durıs, kórkem oqıw ilmiy tájriybesi; ózgeler pikiri hám tekst mazmunın ańǵarıw ilmiy tájriybesi;

pikirdi awızsha hám jazba túrde bayanlaw ilmiy tájriybesi, tálim basqa tillerde alıp barılatuǵın tekstti tekstti qaraqalpaq tiline, ózbekshe tekstti qaraqalpaq tiline awdarma jasaw dárejesi;

oqıwshılardıń gáp quraw ilmiy tájriybeleri sıyaqlı normalar menen belgilenedi.

Oaraqalpaq tilin túvreniw arqalı ol boyınsha iyelenetuǵın sówlew imkanıyatı túrleri: tıńlap túsiniw, sówlew. oqıw hám jazıw shınıǵırlardıń hár birin klassta úyretiw. óz betinshe pikir almaşa alıw. esitken tekstti analiz etiw, jazba derekleri oqıw arqalı informaciya alıw. waqıya-qubılıslarǵa óz munasábetin bildiriw uqıplılıǵın iyelew dinamikası názerde tutıladı. Ulıwma bilim beriw mektepleri ushın qaraqalpaq tili (Mámleketlik til) sabaqlıqları bul talaplarǵa say dúzilgen halda dúziliwine úlken itibar qaratılw zárúr.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekstan Respublikasi Prezidentining 06.11.2020 yildagi O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF-6108-son Farmoni.

2. 2021-jıl 16-iyuldaǵı Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Prezidiumınıń «Qaraqalpaq tilin jáne de rawajlandırıw hám til siyasatın jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı Qararı.

3. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2022-jıl 17-yanvardaǵı 25-sanlı «Xalıq bilimlendiriw xızmetkerlerin úzlıksiz kásiplik rawajlandırıw sistemasın shólkemlestiriw tártibi haqqındaǵı Rejeni tastıyıqlaw haqqında»ǵı Qararları.

4. 2021-jıl 16-iyuldaǵı Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Prezidiumınıń «Qaraqalpaq tilin jáne de rawajlandırıw hám til siyasatın jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı Qararı.

5. Сейткасымов Д.Б. Академиялық лекция сабақларында лингвометодикалық компетенцияны кәлиплектириў парадигмасы. Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў. 2022, 5/1-саны, 4-8-б.

6. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – Москва: МГУ, 1998, 142-б.

7. То‘хлиев В., Shamsiyeva M., O‘zbek tili o‘qitish metodikasi / T. Ziyodova; red. T. Niyazmetova. -Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashrivoti. 2010,13- b.

8. Усмонов С. Умумий тилшунослик. –Тошкент: 1972, 144-б.

9. G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Allavutdinova N., Karimjonova V. Ona tili o‘qitish metodikasi (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti talabalari uchun) Darslik. -T.: «Fan va texnologiya». 2012, 380-б.

10. Husanov N., Xo‘jaqulova R., Dilmurodova N. O‘zbek tili: Darslik (Iqtisodiyot oliy o‘quv yurtlarining bakalavr bosqichi umumiy guruh talabalari uchun) –T.: Toshkent moliya instituti. 2019, 528-б.

REZYUME. Bu maqolada ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan ta'lim muassalarida qoraqalpoq tilini o'qitish masalalariga, talabalarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются вопросы преподавания каракалпакского языка в образовательных учреждениях, где обучение ведется на других языках, развитие языковых компетенций студентов.

SUMMARY. This article discusses the issues of teaching the Karakalpak language in educational institutions where education is conducted in other languages, the development of students' language competencies.

UDK. 217;-90 (2023)

XOR JÁMÁÁTINIŇ ATQARÍWSHÍLÍQ UQÍBÍ HÁM QÁBILETI

A.Bekpolatova – oqıtıwshı

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali

Tayanch so'zlar: dirijör, imo-ishora, musiqachi, xor, orkestr, yangilik, qo'shiq ovozlari.

Ключевые слова: дирижёр, жест, музыкант, хор, оркестр, новизна, певческие голоса.

Key words: conductor, gesture, musician, choir, orchestra, novelty, singing voices.

Xor atqarıwshılıǵı házirgi kúnde keń tarqalǵan xalıq kórkem-óner túrleriniń biri. Ol insannıń eń jaqsı tuǵılarnı oyatıp, tolgandırw, qızıqtırıw qábiyetine iye. Ullı rus úgı-násiyatshısı hám pedagog K.D.Ushinskiydiń aytqanıday: «Qosıqta, ásirese, xor atqarıwshılıǵındaǵı qosıqta ulıwma bir tárepinen insandı janlandırıwshı hám tez háreketke salıwshı sıpatları bolsa, ekinshi tárepinen miynetli shólkemlestiriwge, birgelikte belgilengen bir maqsetke erisiwge jetelewshı qásiyetleri bar» [1:90-91].

Xor atqarıwshılıǵı muzıka óneri sıpatında eki: akademik hám xalıq atqarıwshılıǵı jónelisinde rawajlanıp kelmekte. Akademik xorlardıń tiykarǵı wızıypası rus, shet-el klassik hám de zamanagóy kompozitorlardıń shıǵarmalarınan eń jaqsı úlgielerin atqarıw hám úgıt-násiyat etiwden ibarat. Al, xalıq xorlarınıń tiykarǵı wızıypası erterekte dóretilgen

xalıq qosıqların zamanagóy ruwxta qayta islengen eń joqarı úlgielerin, sonday-aq, zamanagóy kompozitorlardıń xalıq xorı ushın dóretken original shıǵarmaların atqarıw hám úgıt-násiyat etiwden ibarat.

Ózbekstanda xor óneriniń pátli rawajlanıwı 1950-1960-jıllarǵa tuwra kelip, onda milliy professional xor óneriniń júzege keliwinde 1961-jılı respublikalıq televidenie hám radiosı qasınan shólkemlestirilgen B.Umitjanov basshılıǵındaǵı xor jámááti úlken úles qostı.

Ózbekstanda eń belgili balalar xorı bul Ózbekstan xalıq artisti Sh.Ermatov basshılıq etken «Bulbulcha» milliy balalar xorı bolıp tabıladı. Ózbekstan mámleketlik konservatoriyasında 1985-1986-jıllardan baslap, hár jılı «Xor muzıkası hápteligi» ótkerilip turıladı [2:60].

Rus xor atqarıwshılıǵı eki: xalıq atqarıwshılıǵı hám